

УДК 347.9

СУБ'ЄКТИ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ У СПРАВАХ ПРО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ВНАСЛІДОК ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ

Павло ЗАХАРОВ,

аспірант кафедри правосуддя юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються питання суб'єктного складу цивільних процесуальних правовідносин. Проаналізовано співвідношення понять «суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин» та «суб'єкти доказування». Автор аналізує процесуальне становище суду – обов'язкового суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин. Розглянуто питання нормативного регулювання діяльності суду з витребування доказів та умов, за яких суд має право збирати докази. Досліджено роль суду щодо збирання доказів на різних етапах реформування цивільного процесуального законодавства. Зроблено висновок про те, що не всі учасники судового процесу є суб'єктами доказування та що саме сторони повинні довести ті обставини, на які вони посилаються (як на підставу своїх вимог або заперечень).

Ключові слова: доказування, суб'єкти цивільних процесуальних відносин, суд, учасники справи, суб'єкти доказування, сторони.

SUBJECTS OF EVIDENCE IN CIVIL PROCEEDINGS IN CASES OF COMPENSATION FOR DAMAGE CAUSED AS A RESULT OF A TRAFFIC ACCIDENT

Pavlo ZAKHAROV,

Postgraduate student of the Department of Justice, Faculty of Law
of Taras Shevchenko National University of Kyiv

SUMMARY

The article deals with the issues of the subjective composition of civil procedural legal relations. The correlation between concepts of subjects of civil procedural legal relations and subjects of proof is analyzed. The author analyzes the procedural status of the court as a compulsory subject of civil procedural legal relations. The article deals with the issue of the normative regulation of the court's activity in claiming evidence and the conditions under which the court has the right to collect evidence. The role of the court in collecting evidence at various stages of the reform of civil procedural legislation has been researched. It is concluded that not all parties to the trial are subjects of proof, and the same parties must prove the circumstances to which they refer as grounds for their claims or objections.

Key words: evidence, subjects of civil procedural relations, court, participants of the case, subjects of evidence, parties.

Постановка проблеми. Визначення суб'єктів доказування є одним із найважливіших питань у теорії цивільного процесу. Ми розглянемо це питання в контексті трьох складників: 1) співвідношення суб'єктного складу доказування та суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин; 2) ролі суду під час витребування та дослідження доказів; 3) визначення суб'єктів доказування у конкретній цивільній справі.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що реформування цивільного процесуального законодавства значною мірою змінило правове регулювання повноважень суду щодо формування доказової бази у цивільній справі. Крім того, у законодавстві більш чітко зроблені акценти на тому, що саме сторони та інші учасники справи подають докази у справі.

Метою та завданням статті є дослідження співвідношення понять «суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин» та «суб'єкти доказування» у цивільному судочинстві, а також розгляд питання про нормативне регулювання діяльності суду з витребування доказів та умов, за яких суд має право збирати докази.

Виклад основного матеріалу. У загальній теорії права найбільш поширеним є визначення, відповідно до якого правовідносини розуміються «урегульованими нормами

права суспільні відносини, учасники яких є носіями суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, що охороняються і гарантуються державою» [1, с. 432]. При цьому суб'єктивні юридичні права та обов'язки чітко персоніфіковані. Вони адресовані конкретному учасникові правовідносин у конкретно визначених правовідносинах [1, с. 436]. У теорії цивільного процесу загальноприйнятим є розуміння того, що цивільні процесуальні правовідносини – це такі суспільні відносини, які виникають, розвиваються та припиняються на підставі норм цивільного процесуального права. Якщо проаналізувати структуру цивільного процесуального кодексу, то стає зрозумілим, що правовідносини виникають між судом та учасниками судового процесу.

При цьому суд є обов'язковим суб'єктом цих правовідносин, оскільки кожна процесуальна дія має бути санкціонована або здійснена з дозволу суду. Аналізуючи права та обов'язки суду (як суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин) та його роль у процесі формування доказової бази у конкретній цивільній справі, слід завжди враховувати те, що суд є органом державної влади. Конституцією України та Законом України «Про судоустрій та статус судів» визначено певне коло діяльності, в межах якої він має діяти. Крім того, процесуальним законом встановлено правила, якими суд зобов'язаний керуватися у своїй діяльності

під час виконання завдань цивільного судочинства. Цим зумовлено процесуальне становище суду, сутність якого полягає в тому, що процесуальні права суду одночасно є його обов'язками. Суд не тільки має право здійснювати певні дії за наявності визначених процесуальним законом умов, але й зобов'язаний це робити. Наприклад, чинним ЦПК України передбачено, що суд не може збирати докази у конкретній цивільній справі з власної ініціативи. Проте ЦПК України зобов'язує суд здійснювати витребування доказів на власний розсуд, якщо суд матиме сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів (ч. 7 ст. 81).

Відповідність прав одного суб'єкта та обов'язків другого складають сутність правовідносин. Але особливість цивільних процесуальних правовідносин полягає у тому, що правовідносини виникають лише між судом із кожним з учасників судового процесу. У позовному провадженні між сторонами не виникає взаємного обов'язку, тобто за своєю внутрішньою будовою правовідносини виникають між позивачем та судом, між відповідачем та судом. Оскільки у кожному з цих правовідносин є спільний суб'єкт – суд, то у конкретній справі стосовно конкретного об'єкта вони об'єднуються у єдине процесуальне правовідношення, тому процесуальні зв'язки можна схематично відобразити так: позивач – суд – відповідач. Крім того, із структури ЦПК України, як ми вже зазначали вище, випливає, що правовідносини виникають між судом та учасниками судового процесу. Останні складають три самостійні групи: 1) учасники справи; 2) представники; 3) інші учасники судового процесу. Тому в кожній конкретній цивільній справі правовідносини будуть виникати між судом і кожним індивідуальним суб'єктом, учасником процесу (незалежно від того, яку процесуальну функцію виконує цей суб'єкт). У теорії цивільного процесу по-різному відображають схему взаємозв'язку між суб'єктами, в основному ці зв'язки розвиваються по горизонталі й ніколи по вертикалі. Нам більше імпонує відображення цих зв'язків у формі кола, яке символізує конкретну цивільну справу: в центрі кола знаходиться суд, у якого виникають зв'язки із суб'єктами, що мають різну причетність до конкретної справи. Сторонами є матеріально-правовий інтерес, іншими суб'єктами – процесуальний інтерес на предмет спору. Це також впливає на те, яким обсягом прав та обов'язків наділений кожен з учасників судового процесу. Такий підхід дає можливість зрозуміти, що суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин мають різний обсяг повноважень, зокрема щодо формування доказової бази у конкретній цивільній справі, особливо у справах про відшкодування збитків, завданих унаслідок дорожньо-транспортної пригоди.

З усього вищевикладеного ми можемо зробити попередній висновок, що не всі суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин є суб'єктами доказової діяльності. Хоча у науковій юридичній літературі висловлювалися різні точки зору щодо суб'єктів доказування, проте серед науковців і досі немає єдності у поглядах на це ключове питання.

Аналізуючи наукові джерела з цивільного процесу дореволюційного періоду, звертає на себе увагу те, що науковці однозначно визначали сторони суб'єктами доказування [2, с. 374; 3, с. 372; 4, с. 371]. Е.В. Васильовський, розкриваючи сутність доказування, пише, що це діяльність сторін, метою якої є переконання суду в істинності тверджень та заяв [5, с. 321].

Наведені судження науковців дореволюційного періоду були продиктовані законодавчими приписами про те, що позивач зобов'язаний довести свій позов, а відповідач, який спростовує вимоги позивача, зобов'язаний довести свої заперечення [6, с. 233]. Вони дають можливість зробити висновок, що під доказуванням вони розуміли діяль-

ність сторін, пов'язану з наданням доказів суду і що така діяльність здійснювалася за правилами змагального порядку. Як зазначено у ст. 367 Статуту цивільного судочинства (1864р.), суд у жодному разі не збирає сам докази чи довідки [6, с.235]. В основу судового рішення покладалися докази, які надавалися сторонами.

У радянський період розвитку цивільного процесу питанням суб'єктів доказування також приділялася значна увага, особливо у післявоєнний період.

Із прийняттям першого Цивільного процесуального Кодексу УСРР від 30 липня 1924 року роль суду в доказуванні докорінно змінилася. Відповідно до ст. 5 Кодексу, суд було зобов'язано всебічно прагнути з'ясувати дійсні права та взаємовідносини сторін і не обмежуватися поданими поясненнями та матеріалами. Він повинен шляхом поставлених сторонами запитань допомагати з'ясувати істотні для розв'язання справи обставини та підтвердити їх доказами, надаючи працівникам, що звертаються до суду, активну допомогу, застерігаючи права та законні інтереси, щоб юридична несповідомість, малограмотність та інші такі обставини не можна було використати на шкоду [7, с. 18]. Іншою нормою Кодексу (ст. 118) було визначено, що докази подають сторони, а також суд може збирати їх самостійно [7, с. 114].

ЦПК УРСР 1929 р. такі підходи не змінив, що впливало на розуміння сутності доказування науковцями. Процесуальною діяльністю суду та інших учасників цивільного процесу, спрямованих на встановлення об'єктивної істини у спірній цивільній справі, розглядав доказування Я.Л. Штутін [8, с. 151].

На початку 80-х років, досліджуючи питання доказування, доказів, суб'єктного складу доказування, відомий процесуаліст М.К. Треушніков писав, що судовим доказуванням є логіко-практична діяльність, яка витікає з принципу змагальності осіб, які беруть участь у розгляді справи, представників і суду, спрямована на з'ясування фактичних обставин справи, здійснювана шляхом твердження про факти подання, збирання, дослідження та оцінки судових доказів [9, с. 32]. Згодом він не змінив своєї позиції, а зазначав, що не можна зводити усю сукупність дій щодо доведення лише до одного виду судочинства – позовного. У цивільному процесі є й інші види судочинства, у яких функція суду щодо доказування та збирання доказів підвищена [10, с. 34].

За часів незалежної України цивільне процесуальне законодавство змінювалося неодноразово. Чинний ЦПК України не містить нормативного визначення терміна доказування, хоча в ньому містяться такі елементи, як розподіл обов'язків із доказування, звільнення від доказування, подання доказів (ст.ст. 12, 81, 82 ЦПК). Законодавець чітко розмежовує дві процедури: обов'язок доказування та подання доказів. У ч. 1 ст. 81 зазначено, що кожна сторона повинна довести ті обставини, які вона вважає підставою своїх вимог або заперечень. Законодавець підкреслює, що докази подаються сторонами та іншими учасниками справи (ч. 5 ст. 81). І тільки у виняткових випадках суд наділений правом витребувати докази, коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи процесуальних прав або виконанні обов'язків. Це стосується справ позовного провадження. В окремому провадженні дискреційні повноваження суду розширюються і законодавець зазначає, що (з метою з'ясування обставин справи) суд може за власною ініціативою витребувати необхідні докази (ч.2 ст. 294).

Виходячи з розуміння сутності змагальних засад здійснення цивільного судочинства, учасники справи мають рівні права щодо здійснення всіх процесуальних прав та обов'язків, саме вони і повинні довести обставини, які мають значення для справи і які вважають підставою своїх вимог та заперечень. Ми з'ясували, що у справах про відшкодування збитків, заподіяних унаслідок дорожньо-транспортної при-

годи, суб'єктами доказування мають бути учасники справи, які доводять перед судом обставини (факти), на які вони посилаються. Суд же не є суб'єктом доказування, він тільки у виняткових випадках може витребувати докази. Якщо йти-меться про захист прав малолітніх чи неповнолітніх осіб, осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена, то суд наділяється правом не тільки витребувати докази у справі, але й збирати докази з власної ініціативи.

Якщо розглядати це питання в контексті індивідуалізації суб'єктів доказування у конкретній цивільній справі, то тут слід брати до уваги ще положення постанови пленуму ВССУ з розгляду цивільних і кримінальних справ № 4 від 01.03.2013 «Про деякі питання застосування судами законодавства під час вирішення спорів про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки» [11], які, на нашу думку, сьогодні є актуальними. Вони передбачають, що особою, яка зобов'язана відшкодувати шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, є фізична або юридична особа, що на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підляду, оренди, позики тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку.

Крім того, слід враховувати п. 2.2 Правил дорожнього руху, згідно з яким, якщо особа під час керування транспортним засобом має посвідчення водія на право керування транспортним засобом відповідної категорії і реєстраційний документ на транспортний засіб, переданий їй власником або іншою особою, яка на законній підставі використовує такий транспортний засіб, то саме ця особа буде нести відповідальність за завдання шкоди (пункт 2.2 Правил дорожнього руху України) [12].

У п. 6 згадуваної вище постанови Пленуму зазначено, що не вважається особою, яка здійснює діяльність, що є джерелом підвищеної небезпеки, і не несе відповідальності за шкоду перед потерпілим особою, яка керує транспортним засобом у зв'язку з виконанням своїх трудових (службових) обов'язків на підставі трудового договору (контракту) із особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підляду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, якщо з нею укладено цивільно-правовий договір. Така особа, враховуючи характер відносин, які між ними склалися, може бути притягнута до відповідальності роботодавцем лише у регресному порядку (відповідно до статті 1191 ЦК).

Висновки. Підсумовуючи все вищевикладене, ми дійшли до таких висновків:

1) усі учасники судового процесу є суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин. Особливість процесуальних правовідносин полягає у тому, що обов'язковим суб'єктом цих правовідносин є суд. Тож правовідносини будуть виникати між судом і кожним із учасників судового процесу, тобто ці взаємозв'язки чітко індивідуалізовані;

2) ураховуючи різний обсяг прав та обов'язків, не всі учасники судового процесу є суб'єктами доказування у цивільному судочинстві. Хоча докази подаються сторонами та іншими учасниками справи (ч. 5 ст. 81 ЦПК України), саме сторони повинні довести ті обставини, на які вони посилаються (як на підставу своїх вимог або заперечень);

3) під час реформування цивільного процесуального законодавства суттєво змінилося правове становище суду стосовно формування доказів у конкретній цивільній справі. З одного боку, суд не може збирати докази, що стосуються предмета спору, з іншого – законодавець розширює повноваження суду в цьому питанні. Так, за наявності сумнівів з боку суду в добросовісному здійсненні учасниками справи процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів суд може з власної ініціативи витребувати докази.

Якщо спиратися на розуміння сутності засобів доказування (ч. 2 ст. 76 ЦПК України), то це може бути витребування письмових, речових і електронних доказів. Якщо предметом спору буде захист прав малолітніх, неповнолітніх або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена, суд наділяється правом на власний розсуд збирати докази, що, на нашу думку, є значно ширшим повноваженням ніж витребування доказів, а також включає в себе весь спектр засобів доказування, який сприяє формуванню належної доказової бази у конкретній цивільній справі.

Список використаної літератури:

1. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер. 2006. 688 с.
2. Малышев К.И. Курс гражданского судопроизводства. Т. 1, 2-е изд., Санкт-Петербург, 1876 (извлечения). Гражданский процесс. Хрестоматия: учебное пособие – 2-е изд., перераб. и доп./ под ред. проф. М.К. Треушникова. Москва: ОАО «Издательский дом «Городец», 2005. 896с.
3. Гольмстен А.Х. Учебник русского гражданского судопроизводства. Санкт-Петербург, 1913 (извлечения). Гражданский процесс. Хрестоматия: учебное пособие – 2-е изд., перераб. и доп./ под ред. проф. М.К. Треушникова. Москва: ОАО «Издательский дом «Городец», 2005. 896с.
4. Нефедьев Е.А. Учебник русского гражданского судопроизводства. Москва, Санкт-Петербург, 1909 (извлечения). Гражданский процесс. Хрестоматия: учебное пособие – 2-е изд., перераб. и доп./ под ред. проф. М.К. Треушникова. Москва: ОАО «Издательский дом «Городец», 2005. 896 с.
5. Васильковский Е.В. Учебник гражданского процесса. Москва: Издательство Бр. Башмаковых, 1914. 570 с.
6. Устав гражданского судопроизводства с разъяснениями / Сост. В. Гордон. Санкт-Петербург: Изд. юрид. книжного дома Н.К. Мартинова. 1911. 1924 с.
7. Шоства Ф.М. Цивільний процесуальний кодекс УСРР (текст та практичний коментар) / за ред. НАРКОМЮСТУ та Генерального прокурора АМСРР О.Строєва. Харків: Юридичне вид-во Наркомюсту УСРР, 1928. 315 с.
8. Штутін Я.Л. Лекції з радянського цивільного процесу. Київ: Вища школа, 1954. С. 151.
9. Треушников М.К. Доказательства и доказывание в советском гражданском процессе. Москва, 1982., С. 32
10. Треушников М.К. Судебные доказательства. 3-е изд. испр. и доп. Москва: Городец, 2004. 272 с.
11. Про деякі питання застосування судами законодавства при вирішенні спорів про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки/ Постанова пленуму ВССУ з розгляду цивільних і кримінальних справ № 4 від 01.03.2013. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0004740-13/print1510852994656447>.
12. Правил дорожнього руху України/ Постанова КМ України від 10 жовтня 2001 р. № 1306URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%B>.
13. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Захаров Павло Сергійович – аспірант кафедри права-суддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Zakharov Pavlo Serhiiovych – Postgraduate student of the Department of Justice, Faculty of Law of Taras Shevchenko National University of Kyiv

zakharov.pasha@gmail.com